

Motion till riksdagen 2021/22:916

av **Linda Westerlund Snecker m.fl. (V)**

En kriminalvårdspolitik för framtiden

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning	1
2 Förslag till riksdagsbeslut.....	2
3 Inledning.....	3
4 En frivårdsreform	5
5 Villkorlig frigivning för att frigöra platser	7
6 Anpassa avdelningarna efter klienterna.....	8
7 Bättre inlussning i samhället.....	9
8 Nationellt avhoppprogram.....	10
9 Brottsoffersluss.....	11
10 Behandlingsprogram.....	12
10.1 12-stepsprogrammet för intagna med missbruksproblem.....	13
10.2 Behandlingsprogram med fokus på hedersrelaterad brottslighet.....	14
10.3 Behandlingsprogram på olika språk	15
11 Förbättra möjligheterna till utbildning	15
12 Inga barn i häkten eller arrester	17
12.1 Tidsgränser för häktning av barn.....	18
12.2 Särskilda ungdomshem i stället för häkte.....	18
12.3 Placering av barn i polisarrest.....	19

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att bygga ut intensivövervakning med elektronisk kontroll för gruppen nyintagna med en strafftid på mellan sex månader och ett år och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till sex månader kvar på sin strafftid ska kunna börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att inrätta avdelningar med färre antal klienter i syfte att anpassa avdelningarna efter klienternas behov och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheten för staten att ta över ansvaret för inslussning och återanpassning av personer som avtjänat straff för grova brott, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att utveckla arbetet med brottsoffersluss samt att införa en nationell standard för arbetet och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att återinföra tolvstegsprogrammet mot missbruk på anstalterna och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att ta fram ett särskilt behandlingsprogram för personer som begått hedersrelaterade brott, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att Kriminalvården ska få ökade förutsättningar att genomföra behandlingsprogram på andra språk än svenska, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att alla intagna på anstalt ges rätt att fullgöra grundskole- och gymnasieutbildning, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en översyn av vilka utbildningar som erbjuds på vilka anstalter i syfte dels att tillse att grund- och gymnasieutbildning erbjuds vid samtliga anstalter, dels att öka möjligheterna för de intagna att delta i utbildningar på distans, t.ex. folkhögskoleutbildningar eller utbildningar på högskolenivå, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till åtgärder i syfte att förstärka Kriminalvårdens studie- och yrkesvägledning och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att utveckla teknikstödet såväl för undervisningen som för

administrationen av Kriminalvårdens utbildningar och tillkännager detta för regeringen.

13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till lagstiftning som innebär att den längsta sammanhängande tiden för häktning av barn under 18 år ska vara 30 dagar och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag som innebär att barn under 18 år ska placeras på särskilda ungdomshem i stället för i häkten, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till lagändring som innebär att barn under 18 år aldrig får placeras i polisarrest och tillkännager detta för regeringen.

3 Inledning

För Vänsterpartiet är det grundläggande att vi har en god och välfungerande kriminalvård som inte handlar om ren inlåsning av människor. Den moderna kriminalvården bygger på den s.k. normaliseringsprincipen. Kriminalvårdens vision ”Bättre ut” bygger på en värdegrund som Kriminalvårdens anställda har arbetat fram. Klienterna ska ha en bättre chans till ett lagligt liv efter att de har avtjänat sitt straff. Deras tid i kriminalvården ska innebära en positiv skillnad. För att utföra uppdraget på ett bra sätt behöver arbetet vara klientnära, professionellt, rättssäkert och pålitligt. På så sätt ökar Kriminalvården förtroendet hos klienter och allmänhet. Kriminalvårdens arbete ska vara brottsförebyggande, öka människors trygghet och bidra till ett tryggare samhälle. Det innebär att verkställigheten i både teori och praktik ska organiseras så att en anpassning till livet utanför anstalten blir så enkel som möjligt. För att detta ska fungera krävs det bl.a. att Kriminalvården och övriga relevanta instanser i samhället utanför samverkar.

Vänsterpartiet är inte för generella straffskärpningar. I vissa fall kan strängare straff vara positivt om det medför en starkare prioritering inom rättsväsendet samt ökade resurser för att utreda brotten. Det finns dock inget egenvärde i att höja straffen för höjningens skull. Förslag som innebär nykriminalisering eller straffskärpningar ska alltid vara väl underbyggda och ha analyserats utifrån nödvändighet, effektivitet och proportionalitet. Ett påföljdssystem ska fylla flera funktioner. Det ska bestraffa dem som begår brott, hjälpa dömda tillbaka in i samhället, fungera preventivt genom att avhålla människor från att begå brott samt genom väl avvägda straffsatser och påföljdsval upprätthålla förtroendet för rättssystemet. Straffet ska också verkställas på ett sätt som minskar risken för ny kriminalitet. Eftersom en liten andel av befolkningen står för en majoritet av brottsligheten är det återfallsförebyggande arbetet av stor betydelse för tryggheten i samhället.

Det är en förhållandevis liten grupp unga män som begår den största delen av de grövsta brotten.¹ Det är inte särskilt sannolikt att ”hårdare tag” med längre straff kommer att avhålla denna grupp män och andra unga män som befinner sig i riskzonen för liknande kriminalitet från att begå brott. Vårt resonemang bekräftas och styrks av forskning som visar att längre straff inte är effektiva i den meningen att de får

¹ Institutet för framtidsstudier, Våldsbejakande extremism och organiserad brottslighet i Sverige, Forskningsrapport 2018:4.

människor att begå färre brott. En person som sitter i fängelse är visserligen delvis förhindrad från att begå nya brott. Men för att få effekt på brottsnivån i samhället krävs att människor sitter inspärrade under väldigt långa perioder.² Vi vänder oss bestämt emot en utveckling där människor sitter inlåsta på lång obestämd tid utan möjlighet till rehabilitering och återanpassning till samhället.

Dagens kriminalpolitiska debatt och politiska beslut och ställningstaganden förespråkar dessvärre längre och hårdare straff, samtidigt som forskningsresultat både i Sverige och i utlandet visar att frihetsberövande påföljder är ineffektiva. Inte heller Kriminalvården efterfrågar längre straff, utan menar att myndigheten kan göra mer och bättre arbete inom frivårdens ramar med behandlingsprogram och kontroll i frihet. Med långa straff som leder till en ökad anstaltsanpassning är det också viktigt att åtgärderna för att slussas in i samhället och till ett liv i frihet är välorganiserade, effektiva och transparenta samt att det finns en bra kommunikation och samverkan mellan myndigheter och kommuner. När inslussningen inte fungerar drabbar det både samhället och individen hårt. Återfall i brott leder till fler brottsoffer och mänskligt lidande men också till stora kostnader för samhället. Självmordsstatistiken för nyligen frigivna är ovanligt hög och allra högst är självmordsrisken de första månaderna efter frigivningen.

Socialt utanförskap med bristande möjligheter att skaffa sig inkomster på legal väg i kombination med ett pågående missbruk är, enligt Brottsförebyggande rådet (Brå)³, de vanligaste orsakerna till återfall i brott. Brå har identifierat följande tre aspekter som centrala för att nå framgång i det återfallsförebyggande arbetet: insatserna ska riktas mot orsaker som bidrar till kriminaliteten, de behöver anpassas så att personer med hög risk för återfall får mer intensiva insatser än de med låg risk och de behöver vara anpassade till mottagarens förmåga att ta till sig dem. För att kunna ta sig ur en kriminell livsstil är det bl.a. nödvändigt att få stöd för att ändra inställning till den egna kriminella identiteten och förändra värderingar angående brott, ta sig ur ett pågående missbruk, ha någonstans att bo och få anknytning till arbetslivet efter institutionstiden. En viktig förutsättning för att lyckas med det återfallsförebyggande arbetet är att samhällets olika aktörer samverkar för att erbjuda ett effektivt återfallsförebyggande stöd med individanpassade åtgärder i rätt tid. Tyvärr fungerar inslussningen i samhället inte alltid så bra. Samverkan mellan den statliga nivån och den regionala och kommunala varierar beroende på region och kommun.

Allt färre av de klienter som lämnar kriminalvården återfaller dock i brott som ger fängelse eller frivård. Under 1990-talet återföll ungefär 40 procent av Kriminalvårdens klienter i brott. Andelen återfall har därefter minskat under 2000-talet och legat på runt 30 procent sedan 2011 (Kriminalvårdens statistik, KOS 2020). Sedan en tid tillbaka är dock läget för kriminalvården mycket ansträngt med överbelagda anstalter och häkten. Detta får bl.a. till följd att miljön för de intagna blir stökigare med större risk för konflikter och våld. Detta drabbar även personalen, som får en försämrad arbetsmiljö. Vad överbeläggningen får för effekter på återfallsstatistiken är fortfarande för tidigt att säga, men risken är att den positiva trenden bryts om inte problemet med överbelagda anstalter och häkten löses.

Antalet intagna i häkten och på anstalter har ökat sedan 2016. Av Kriminalvårdens årsredovisning för 2020 framgår att det rådde svår platsbrist på både häkten och

² Se t.ex. Felipe Estrada, professor i kriminologi, Stockholms universitet m.fl.

³ Brottsförebyggande rådet, Återfall i brott. Mönster i risken för återfall bland lagförda personer (Rapport 2012:15).

anstalter redan vid årets början. Beläggningen har sedan dess fortsatt att öka. Covid-19-pandemin har inneburit ytterligare utmaningar för personalen och de intagna. Den höga beläggningen innebar svårigheter att kunna placera intagna efter behov. Fler s.k. beredskapsplatser har skapats under året, främst genom dubbelbeläggning där intagna delar rum. Samtidigt har myndigheten intensifierat arbetet med den långsiktiga kapacitetsutökningen. Antalet fasta platser utökades med ett hundratal, bl.a. invigdes Kriminalvårdens första typhus i anstalten Skenäs och i Östersund öppnades ett nybyggt häkte. Under året meddelade myndigheten också att två nya, större anstalter ska uppföras i Trelleborg respektive Kalmar. Inom frivården fortsatte trenden från 2019 med en fortsatt ökning av antalet villkorligt frigivna klienter med övervakning samtidigt som antalet klienter i skyddstillsyn och samhällstjänst fortsatte att minska.

En stor anledning till ökningen av antalet intagna är genomförda förändringar i kriminalpolitiken, främst genom ett stort antal höjda minimistraff för grova brott. Vidare påverkas situationen av en mer effektiv polisverksamhet och den expansion av Polismyndigheten som ska ske för att nå målet 10 000 fler anställda till år 2024. Vänsterpartiet har stått bakom de budgetsatsningar som regeringen gjort på bl.a. Kriminalvården i de senaste budgetarna. Satsningarna gör att nybyggen och renoveringar av befintliga byggnader äntligen kommit igång. Men detta arbete tar tid och överbeläggningen på anstalter och häkten är fortsatt bekymmersam. I denna motion presenterar vi våra förslag för att modernisera och utveckla framtidens kriminalvård. I motion 2021/22:470 skriver vi mer om våra förslag för att minska den grova kriminaliteten. I motion 2021/22:454 skriver vi bl.a. om polisens arbete i socialt utsatta områden.

4 En frivårdsreform

De flesta fängelsestraff som utdöms är kortare än ett år. Tre fjärdedelar av de nyintagna klienterna på anstalt under 2011–2019 hade en strafftid upp t.o.m. ett år (Kriminalvårdens statistik, KOS 2019). År 2020 hade 69 procent av de som påbörjade verkställighet i fängelse en strafftid upp t.o.m. ett år. 33 procent hade en strafftid upp t.o.m. 2 månader (KOS 2020). För att Kriminalvården ska kunna fylla straffverkställigheten med konstruktiva insatser som behandling, stöd, påverkan och kontroll krävs inte bara resurser och kompetens utan även tid. Några veckors inlåsning gör varken från eller till för en persons vilja och förmåga att lämna ett kriminellt liv och ger små incitament för den dömda att aktivt ta ansvar för sin kriminalitet och genomföra den verkställighetsplan som Kriminalvården upprättar. Fängelsestraff på högst sex månader kan redan i dag, om den dömda vill och det bedöms lämpligt, avtjänas i hemmet med intensivövervakning med elektronisk kontroll, s.k. fotboja.

Det finns mycket goda vetenskapliga belägg för att insatser i frihet gör större skillnad, och svenskt frivårdssystem räknas till ett av världens mest utvecklade. Straff som verkställs i frivård kan göras längre, vara mer ingripande och utformas mer innehållsrikt och individanpassat. På en anstalt begränsas möjligheterna till eget ansvar; ute i samhället måste klienten själv klara av sin tillvaro och hantera de risksituationer som tidigare har lett till kriminalitet. Den dömda får genom verkställighet inom frivården ta ett större ansvar för att följa de regler som följer av påföljden, som bl.a. innebär att det krävs av den dömda att hen ska vara drogfri i den miljö som hen sedan också ska leva i. I många fall innebär detta att drogfriheten håller i sig även sedan

intensivövervakningen har upphört. Även de skadliga effekter som ett fängelsestraff ofta kan innebära för den enskilde undviks därmed.

Det finns även goda argument för att bygga ut frivården för att hålla kostnaderna för kriminalvården nere på sikt. Sedan en tid tillbaka är såväl landets anstalter som häkten överbelagda. Vidare finns det stora renoveringsbehov. En klient som avtjänar sitt straff på anstalt kostar cirka 1 miljon kronor per år. En klient som i stället avtjänar sitt straff inom frivården kostar i dag som jämförelse cirka 100 000 kronor per år. Även om klienterna med vårt förslag sannolikt behöver mer och dyrare behandlings- och övervakningsinsatser än den grupp som är aktuell för intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) i dag, så kommer verkställda straff inom frivården att vara väsentligt billigare än på anstalt.⁴

Den repressiva politiska trenden med förslag på skärpta straff, t.ex. genom slopad straffrabatt för unga, visar inga tecken på att avta. Överbeläggningen på anstalter och häkten kommer därför sannolikt att fortsätta så länge någon ändring av lagstiftningen inte görs. Vänsterpartiet anser att antalet korta straff som verkställs i fängelse bör minska och att användningen av intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) bör byggas ut. Fängelsestraff på upp till ett år bör som huvudregel verkställas genom IÖV. För att verkställighet med IÖV ska vara ett alternativ måste dock vissa grundläggande förutsättningar vara uppfyllda, som att klienten har en fast bostad och ett ordnat liv med sysselsättning, försörjning och i den mån det behövs behandling för eventuellt missbruk och annan personlig problematik. Därför är det av yttersta vikt att arbetet med att utveckla ett fungerande inslussningsprogram bedrivs parallellt med denna frivårdsreform. Vidare behöver hänsyn tas till eventuella brottsoffer. Det är t.ex. inte möjligt för en man att verkställa sitt straff med IÖV om han är dömd för våld mot en kvinna som han fortfarande bor tillsammans med.

Enligt ett underlag från riksdagens utredningstjänst⁵ verkställde 26 procent med IÖV av dem som dömdes till fängelse i upp till sex månader under 2017. Andelen påbörjade verkställigheter med IÖV var 27 procent 2020 (Kriminalvårdens statistik, KOS 2020). Vår ambition är att till en början bygga ut IÖV för gruppen nyintagna med en strafftid på mellan 6 månader och 1 år som i dag inte har tillgång till verkställighet med IÖV. På sikt är vår ambition att fler klienter än i dag ska verkställa sin strafftid med IÖV. Men då måste förutsättningarna för det finnas. Bland annat behöver frivårdens insatser för klientgruppen stärkas med hänvisning till att en större andel av dem har en komplex levnadssituation och större behov av sociala insatser än de som verkställer med IÖV i dag.

En analys av IÖV-processen genomfördes av Kriminalvården under 2019 i syfte att hitta åtgärder för att öka antalet fängelsedömda som verkställer med IÖV. Analysen visade att klienter som fått avslag på sin ansökan om IÖV hade en mer komplex livssituation än de som fått sin ansökan beviljad. Det styrks av att de klienter som verkställer en fängelsedom på upp till sex månader på anstalt har fler identifierade behovsområden än de som verkställer med IÖV, när det gäller prokriminella attityder och värderingar, antisocialt personlighetsmönster, prokriminellt umgänge, narkotikamissbruk samt sysselsättning och boende.

⁴ Kostnad IÖV: 281*365 = 102 565 kr, kostnad anstalt klass 3: 2 406*365 = 878 190 kr, kostnad snitt samtliga säkerhetsklasser: 3 500*365 = 1 277 500 kr, se RUT underlag Kostnad för utökad frivård (dnr 2019:241).

⁵ RUT underlag Kostnad för utökad frivård (dnr 2019:241).

Enligt Kriminalvården kan ett ökat antal som verkställer med IÖV motverka frihetsberövandets negativa effekter och därmed ge bättre förutsättningar för ett framgångsrikt återfallsförebyggande arbete. Ett ökat antal klienter som verkställer med IÖV skulle även underlätta den ansträngda beläggningssituationen på anstalt. Kriminalvården lämnade därför under 2019 en framställan till regeringen om att utöka målgruppen för IÖV till att omfatta fängelsedomar på upp till ett år. Kriminalvården föreslog även att ansökningskravet tas bort och att gps-övervakning ska kunna användas även i samband med IÖV. Förslagen syftar främst till att utöka användningen av IÖV för att få bättre effekt i det återfallsförebyggande arbetet.

Regeringen presenterade i november 2020 en promemoria som föreslår förändringar i syfte att effektivisera förfarandet och utvidga möjligheterna till verkställighet av fängelsestraff med fotboja. Kriminalvården konstaterar dock i sitt remissvar att frågan om en utökad målgrupp för intensivövervakning med elektronisk kontroll inte berörs i promemorian. Det framgår inte heller om regeringen avser att återkomma i denna fråga i annan form. Enligt myndighetens mening bör tillämpningsområdet kunna utökas till att avse verkställighet av fängelsestraff med en strafftid om under ett år. Vänsterpartiet håller med om att gruppen dömda som kan få IÖV bör utvidgas.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att bygga ut intensivövervakning med elektronisk kontroll för gruppen nyintagna med en strafftid på mellan 6 månader och 1 år. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Villkorlig frigivning för att frigöra platser

Villkorlig frigivning är den utslussning till samhället och den del av ett fängelsestraff som sker i frihet under övervakning av frivården. Om den dömda begår ett brott eller missköter sig inom en prøvotid av ett år ska personen tas in i fängelse igen. Huvudregeln om villkorlig frigivning finns i 26 kap. 6 § brottsbalken. Den som har avtjänat två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff, dock minst trettio dagar, frigives villkorligt. Den villkorliga frigivningen kan skjutas upp om den dömda missköter sig under verkställigheten.

Riksdagen röstade under våren 2019 igenom ett förslag från regeringen i syfte att stärka möjligheterna för Kriminalvården att vidta kontroll- och stödåtgärder avseende dömda som frigives villkorligt från ett fängelsestraff (prop. 2018/19:77). Vänsterpartiet stod bakom regeringens förslag. I ett särskilt yttrande betonade vi dock att det är grundläggande att inslussningen i samhället av villkorligt frigivna ger möjlighet till bostad, sysselsättning och eventuell missbruksvård för att en ökad övervakning under prøvotiden ska ha avsedd effekt (bet. 2018/19:JuU25).

För att lösa det allvarliga problemet med överbeläggning i Kriminalvården föreslår vi att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till 6 månader kvar på sitt straff ska få börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid. Det skulle innebära att 30 procent av de intagna skulle påbörja den villkorliga frigivningen i förtid vilket skulle frigöra ca 1 500 platser inom Kriminalvården.⁶

Regeringen bör ta initiativ till att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till

⁶ Uppgift från Kriminalvårdens HK, statistiska enheten.

6 månader kvar på sin strafftid ska kunna börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 Anpassa avdelningarna efter klienterna

Dagens s.k. normalavdelningar på klass 1-anstalterna har ett trettiotal intagna. Namnet på avdelningarna är missvisande såtillvida att även intagna med stor beteendeproblematik, våldsbenägenhet och olika former av diagnoser placeras där. Det säger sig självt att situationen lätt kan urarta med konflikter och våld då så pass många människor som ofta mår dåligt ska samsas på en liten yta i princip dygnet runt. Avdelningarna måste bli mindre för att miljön såväl för de intagna som för de anställda ska bli bättre. Vänsterpartiet anser att befintliga anstalter bör byggas om och nya anstalter bör planeras för en modern kriminalvård med högst 15 intagna på en s.k. normalavdelning.

För särskilt krävande grupper av intagna behöver avdelningarna vara ännu mindre. Det handlar om sexualbrottslingar med beteendeproblematik, sexualbrottslingar som begått brott mot barn, intagna med psykiatriska diagnoser, personlighetsstörningar eller andra diagnoser, exempelvis autismspektrumstörningar m.fl., och intagna som är våldsbenägna. Det är i dagsläget svårt för personalen att skydda extra sårbara intagna, t.ex. personer med intellektuell funktionsnedsättning, som ofta riskerar att bli utsatta för både psykiskt och fysiskt våld av andra intagna. Vidare uppstår oftare våldsamma situationer där både intagna och anställda riskerar att skadas om för många personer med olika typer av svår beteendeproblematik blandas på en avdelning. För vissa intagna, exempelvis klienter som begått sexuella övergrepp mot barn, behöver särskilda avdelningar inrättas. I dag finns det vid vissa klass 1-anstalter avdelningar för särskilt resurskrävande intagna, SRI. Dessvärre är det bara klienter med extremt svår beteendeproblematik som placeras där p.g.a. platsbristen. Enligt Vänsterpartiets mening skulle sannolikt flera av dessa klienter behöva vårdas inom rättspsykiatrin i stället för att sitta på anstalt där vården är obefintlig. Vänsterpartiet har tidigare motionerat om avslag på regeringens förslag om förändringar av förutsättningarna för att bli dömd till rättspsykiatrisk vård.⁷ Vi står fast vid att endast den som kan ta ansvar för sina handlingar ska kunna dömas till straffansvar för brott. De som begått brott och lider av allvarliga psykiska störningar ska i stället för att sitta i fängelse vårdas inom rättspsykiatrin. Vi befarade redan tidigt att förslagen skulle leda till en försämrad vård av psykiskt störda lagöverträdare, vilket i förlängningen kan drabba framtida brottsoffer. Men så länge lagstiftningen kring förutsättningarna för fängelsevistelse och rättspsykiatrisk vård inte ändras så måste även denna särskilt resurskrävande klientgrupp behandlas på ett sätt som är rimligt ur både deras, andra intagnas och de anställdas perspektiv. Våra förslag för rättspsykiatrin, psykiatrisk tvångs- och öppenvård återkommer vi med i andra sammanhang.

Regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att inrätta avdelningar med färre klienter i syfte att anpassa avdelningarna efter klienternas behov. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

⁷ Motion 2007/08:Ju31 med anledning av prop. 2007/08:97 Påföljder för psykiskt störda lagöverträdare.

7 Bättre inslussning i samhället

En mycket viktig del av det brottsförebyggande arbetet är att se till att inte kriminella personer återfaller i brott efter avtjänat straff. Det gäller i synnerhet vid grov brottslighet som är gängrelaterad. För att öka klienternas förutsättningar att inte återfalla i brott arbetar Kriminalvården med olika former av frigivningsförberedelser. En åtgärd är utslussning, vilket innebär att den intagne under en period före frigivning får större frihet på ett individanpassat och strukturerat sätt med stöd och kontroll utifrån aktuella risker och behov. Frigivningsförberedelserna handlar även om att ha en god planering för tiden efter att övervakningen har upphört. Dessvärre har återanpassningen av intagna i samhället, s.k. inslussning, länge varit bristfällig. Det beror till stor del på att relevanta myndigheter, exempelvis socialtjänst och kriminalvård, har svårt att samarbeta. Det beror även på den generella bristen på hyresrätter i många kommuner. Inte sällan börjar en frigiven klient sitt liv i frihet med enbart en plastpåse med sina tillhörigheter i handen och ingenstans att ta vägen. Det är en situation som inte på något sätt underlättar återgången till ett liv utan kriminalitet och eventuellt missbruk, tvärtom. En rapport från Brå⁸ visar att en stor del av dem som inte får någon särskild utslussning från anstalt har bedömts ha för hög risk att missköta sig och återfalla i brott. Det är kontraproduktivt att de klienter som kanske har mest behov av stöd och hjälp för att återanpassas och slussas in i samhället blir utan den hjälpen. Som Brå konstaterar bör insatser vidtas för att reducera risken för att dessa klienter återfaller i brott i samband med inslussning och efter frigivning. En möjlighet för klienter som bedöms ha en högre risk för återfall i brottslighet att få tillgång till inslussningsåtgärder är gps-övervakning i kombination med fotboja. Tekniken har testats av Kriminalvården inom ramen för en försöksverksamhet och innebär en möjlighet till ökad kontroll.

Regeringen har tillsammans med Vänsterpartiet under tidigare mandatperiod avsatt medel i budgetpropositionerna till Kriminalvården för att bl.a. stärka det återfallsförebyggande arbetet. Regeringen gav Kriminalvården i uppdrag att genomföra en försöksverksamhet med inslussningsprogram. Programmet syftade till att höja effektiviteten i det återfallsförebyggande arbetet och pågick t.o.m. juni 2020. Syftet med försöksverksamheten var att ta fram fungerande strukturer och principer för samverkan, främst med kommuner, landsting, Arbetsförmedlingen och civilsamhället. Inslussningsarbetet prövades i en försöksverksamhet. Frivilliga kommuner, varav ett antal med socialt utsatta områden, skulle delta i försöksverksamheten. Intagna i fängelse som vill sluta begå brott erbjöds att delta i ett inslussningsprogram under tiden som de stod under övervakning efter villkorlig frigivning. Programmet skulle samordnas mellan Kriminalvården och lokala samhällsaktörer på den intagnes hemort via en inslussningsgrupp. Frigivningen skulle planeras gemensamt, noga och i god tid, insatser från anstaltstiden skulle fullföljas och följas upp, någon form av sysselsättning skulle garanteras och skuldrådgivning och tillgång till en stödperson från det civila samhället skulle erbjudas.

Dessvärre visar Brottsförebyggande rådets utvärdering att försöksverksamheten misslyckats helt beroende på dålig planering och förberedelse, lågt antal deltagande klienter och bristande nationell styrning.⁹ Vänsterpartiet anser att detta är mycket

⁸ Brottsförebyggande rådet, Utslussning från anstalt. En uppföljning av Kriminalvårdens arbete med de särskilda utslussningsåtgärderna, rapport 2017:15.

⁹ Brottsförebyggande rådet, Samordnade insatser för klienter med villkorlig frigivning. Utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inslussningsgrupper, Rapport 2020:15.

beklagligt. Den bristande inlussningen och återanpassningen av personer som avtjänat fängelsestraff drabbar både dem och allmänheten som riskerar att utsättas för nya brott. Det är både kontraproduktivt och orimligt att staten inte tar ett större ansvar för inlussning och återanpassning av människor som begått grova brott. Vänsterpartiet anser att regeringen behöver ta ett helhetsgrepp på frågan om inlussning och återanpassning till samhället. Försöksverksamheten med inlussning hade kunnat vara ett första steg på vägen. Nu brast det nödvändiga förberedelsearbetet och därigenom förutsättningarna för att verksamheten skulle lyckas.

I vårändringsbudgeten för 2021 har regeringen höjt anslaget till Kriminalvården i syfte att myndigheten ska fortsätta att utveckla arbetet med inlussning inför en bredare spridning av modellen. Enligt regeringen bör ett särskilt fokus riktas mot insatser för unga dömda. Vidare ska minst ett av de av Polismyndigheten utpekade särskilt utsatta områdena ingå (prop. 2020/21:99). Detta är lovvärt men långt ifrån tillräckligt. Frågan om inlussning och återanpassning av grovt kriminella människor måste omfatta hela landet, och samtliga involverade aktörer, som kommuner och olika myndigheter, måste ta sitt ansvar. Riksdagen har tidigare riktat ett tillkännagivande till regeringen om att Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall bör förstärkas (bet. 2018/19:JuU13). Vänsterpartiet anser att regeringen bör tillsätta en utredning som ser över hur staten skulle kunna ta ett större ansvar för inlussning och återanpassning av grovt kriminella personer efter avtjänat straff. Det är högst rimligt att staten under en tillräckligt lång period efter frigivning tar ansvar för personernas försörjning, sysselsättning och boende, allt för att minska återfall i brott och underlätta återetableringen i samhället.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheten för staten att ta över ansvaret för inlussning och återanpassning av personer som avtjänat straff för grova brott. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

8 Nationellt avhoppprogram

Av tidigare studier framgår att det finns flera brister i samhällets förmåga att stödja den person som vill lämna en kriminell eller extremistisk miljö. Fler insatser behövs för att motivera människor att hoppa av, myndigheternas kunskap om målgruppen behöver förbättras och möjligheterna att få stöd behöver bli mer likvärdiga över landet. På såväl nationell som regional och lokal nivå behöver insatserna från samhället samordnas bättre mellan berörda aktörer och bli mer strukturerade och långsiktiga.

Regeringen gav i december 2019 ett uppdrag till Kriminalvården, Polismyndigheten, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen att gemensamt ta fram ett nationellt avhoppprogram.¹⁰ Syftet var bl.a. att förstärka samhällets stöd till individer som vill lämna kriminella eller våldsbejakande extremistiska miljöer och grupperingar. Av utredningen Kommuner mot brott (SOU 2021:49) framgår att ett förslag till nationell samordningsstrategi för avhopparverksamhet som Kriminalvården, Polismyndigheten, Socialstyrelsen och Statens institutionsstyrelse tagit fram för närvarande är under beredning i Regeringskansliet. Myndigheterna har i sin slutredovisning föreslagit en samordningsstruktur för avhopparverksamhet där Brottsförebyggande rådet (Brå) föreslås få en samordnande roll på nationell nivå och länsstyrelserna, genom de

¹⁰ Diarienummer: Ju2019/02027/KRIM, Ju2010/02161/KRIM, Ju2016/03810/KRIM, Ju2018/03621/KRIM (delvis), Ju2018/03622/KRIM (delvis).

brottsförebyggande samordnarna, på regional nivå samt kommunerna på lokal nivå. Kommunerna föreslås därtill få ansvar för det operativa arbetet tillsammans med Polismyndigheten och Kriminalvården. Förslaget anger dock inte vilka insatser som avhoppare ska erbjudas. Utredningen Kommuner mot brott (SOU 2021:49) gör därför bedömningen att det kan finnas anledning att överväga införandet av ett särskilt, nationellt avhopparprogram för att säkerställa att individer som vill upphöra med kriminalitet ges möjlighet att göra det på ett snabbt och effektivt sätt.

Såvitt vi förstår motsvarar inte myndigheternas förslag om en samordningsstruktur för avhopparverksamhet ett nytt avhopparprogram. Vi har uppfattat att regeringens uppdrag till myndigheterna var att ta fram ett sådant program. Med anledning av regeringens pågående beredning av ovan nämnda förslag avstår dock Vänsterpartiet från att lämna något konkret förslag i detta sammanhang. Vi kommer dock noga att bevaka frågan och vid behov återkomma med förslag till åtgärder. Regeringens utgångspunkt att det nationella avhopparprogrammet ska rymmas inom myndigheternas befintliga förvaltningsanslag är t.ex. en fråga som vi får anledning att återkomma till.

En ytterligare aspekt som kommer att få betydelse för avhopparprogrammet är det generella behovet av ett modernt vittnesskydd. Ett väl fungerande vittnesskyddsprogram är avgörande för att få människor att vittna i syfte att beivra grov brottslighet. Personer som har betydelse för utfallet i en rättslig process kan få skydd genom polisens särskilda personsäkerhetsprogram. Det kan t.ex. gälla någon som vittnar under en rättegång och kan påverka om en misstänkt person fälls för ett visst brott. Det kan också gälla tidigare kriminella som genom att lämna avgörande uppgifter till polisen utsätter sig för risken att bli hotade. Dessvärre finns det en rad problem och brister i dagens vittnesskydd. Detta kan inverka på möjligheten för personer i kriminella miljöer att delta i ett avhopparprogram. Till exempel är myndighetens beslut inte skriftligt och går inte att överklaga för den enskilde bevispersonen. I en situation där en person som fått lämna hela sitt gamla liv bakom sig för att ingå i programmet kan det leda till att hen blir helt utlämnad till myndigheten, helt utan insyn, rättssäkerhet eller möjlighet till prövning av beslut under tiden i programmet. Det vore lämpligt om en stödperson med lämplig kompetens har mandat att hjälpa bevispersonen i kontakten med myndigheten. Vänsterpartiet anser att vittnesskyddet behöver moderniseras och uppdateras. Vidare behöver villkoren för de personer som ska ingå i det särskilda personsäkerhetsprogrammet bli tydligare. Läs mer om vårt förslag i motion 2021/22:455 Upprättelse för brottsoffer.

9 Brottsoffersluss

Kriminalvården har sedan drygt tio år tillbaka en åtgärd som heter brottsoffersluss (BOS). På de anstalter som har behandlingsuppdrag för klienter dömda för relations- och sexualbrott är brottsoffersluss obligatoriskt. Alla anstalter har dock i uppdrag att ta hänsyn till brottsoffer och andra sårbara personer, bl.a. när det gäller telefontillstånd och besök. Med brottsoffersluss avses själva processen och arbetet med brottsoffer, förövare och övriga parter under förövarens tid på anstalt. Brottsoffersluss syftar till att förövare och brottsoffer ska kunna genomföra säkra möten på anstalt, men begreppet inkluderar också den utredning som genomförs på anstalten inför en eventuell kontakt mellan förövare och brottsoffer. Bland män som har varit våldsamma mot kvinnor i nära

relationer är det vanligt att det kontrollerande beteendet fortsätter även inifrån anstalten. Det förekommer även fall där besökaren utgör en risk för klienten, t.ex. vid hedersrelaterad problematik. Om det finns säkerhetsrisk eller risk för skada för annan ska besöks- och telefонтillstånd nekas, även om båda parter samtycker till kontakten. Det finns dock tillfällen när besök kan vara viktigt, trots risker. Ett brottsoffer kan ha stort behov av att träffa förövaren, t.ex. för att berätta att hen ska avsluta relationen och gå vidare, eller för att fråga något om hur de ska göra med gemensamma barn. Då kan ett strukturerat brottsofferslussbesök planeras. Syftet är att stärka brottsoffret och ge klienten möjlighet att ta ansvar för brottet. Ett brottsofferslussbesök följs noggrant upp efteråt genom att BOS-handläggaren talar med både brottsoffret och klienten.

Justitieombudsmannen (JO) har i en tidigare granskning av brottsofferslussarna riktat kritik mot Kriminalvården för bl.a. bristande central styrning av arbetet. Avsaknaden av en gemensam struktur har enligt JO gett upphov till svårigheter för ansvariga tjänstemän att avgöra var gränserna går för myndighetens uppdrag. Detta har lett till brister i rättssäkerheten. Bristen på struktur har även gjort det svårt för de intagna att förstå verksamheten.¹¹

Vänsterpartiet vill utveckla anstaltens arbete med brottsoffersluss samt införa en nationell standard för arbetet så att det blir mer likvärdigt i hela landet.

Regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att utveckla arbetet med brottsoffersluss samt att införa en nationell standard för arbetet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

10 Behandlingsprogram

Kriminalvården bedriver för närvarande 14 behandlingsprogram. Behandlingsprogrammen ackrediteras, vilket betyder att de genomgår en vetenskaplig bedömning. Effekterna av programmen utvärderas. Om ett program inte har förväntade effekter tas det bort ur Kriminalvårdens behandlingsutbud (årsredovisning 2020). Behandlingsprogram bedrivs även inom frivården. Syftet är att förebygga återfall i brott genom att förbättra klientens kunskaper, färdigheter och insikter. Behandlingsprogrammen är huvudsakligen riktade mot allmän kriminalitet, våldsbrott, våld i nära relation och sexualbrott samt missbruk av droger eller alkohol. Alla behandlingsprogram, förutom 12-stepsprogrammet, är baserade på kognitiv beteendeterapi (kbt). Programmen genomförs både i grupp och individuellt mellan programledare och klient. De flesta program vänder sig till såväl män som kvinnor, men det finns program som riktar sig mot enbart män eller enbart kvinnor.

För att få gå ett behandlingsprogram är det viktigt att den dömda själv vill ändra sin livsstil. För att erbjuda rätt behandling prioriterar Kriminalvården de klienter som har medelhög till hög risk för återfall. De ska gå ett program som riktar in sig på just deras problem och som har en pedagogik som passar dem. Kriminalvården har även samtal för att motivera klienten att inte återfalla i brott eller missbruk. 2019 var det 19 procent av de intagna i anstalt och 13 procent av klienterna i frivården som fullföljde behandlingsprogram. Andelen med fullföljt behandlingsprogram ökade för dem i målgruppen som frigavs från anstalt till 21 procent under 2020, och låg på samma nivå för dem som avslutade frivårdspåföljd. Den förändrade lagstiftningen för villkorligt

¹¹ 2016/17:JO1 Justitieombudsmännens ämbetsberättelse.

frigivna gör att Kriminalvården i högre utsträckning kan fatta beslut om föreskrifter om att fullfölja behandlingsprogram i frivård som har påbörjats på anstalt. Det innebär enligt myndigheten att det bör finnas potential att öka andelen klienter som genomför program i frivården.

En sammanställning av Kriminalvårdens egna utvärderingar från 2014 tyder på att behandlingsprogrammen minskar återfallen. Resultatet ligger i linje med internationell forskning på programområdet och ser enligt Kriminalvården lovande ut för det fortsatta arbetet. Det är komplexa faktorer som ligger bakom kriminalitet och det finns inte några enkla lösningar. Men varje procents minskning av återfall och brott betyder mycket när det gäller minskat lidande för människor och minskade kostnader för samhället. Det är av stor vikt att klienter deltar i behandlingsprogram. Samtidigt behövs den individuella motivationen för att aktivt delta och både vilja och kunna förändra sitt kriminella beteende. Kriminalvården bör arbeta för att motivera samtliga klienter att delta i lämpligt behandlingsprogram. Dessvärre har riksdagen röstat igenom ett förslag från regeringen som numera kopplar deltagande i behandlingsprogram till tidpunkten för villkorlig frigivning. Den villkorliga frigivningen kan skjutas fram om den intagne inte deltar i behandlingsprogram eller andra återfallsförebyggande åtgärder (prop. 2020/21:18). Vänsterpartiet anser att det kan finnas motiv till att göra deltagande i behandlingsprogram obligatoriskt. Men att koppla den dömdes deltagande i programverksamhet till tidpunkten för villkorlig frigivning är ingen bra lösning. Det blir orimligt om människor som döms till fängelsestraff inte ska kunna förutse när de kan släppas fria i förhållande till vad de ska uppfylla under strafftiden. Vidare kan, precis som Brottsförebyggande rådet skrivit i sitt remissvar, inte alla intagna delta i programverksamhet av olika skäl. Det kan handla om dömda som sitter isolerade av säkerhets-skäl. Ett annat problem är att det inte alltid finns tillgång till behandlingsprogram på andra språk än svenska. Läs mer om vårt ställningstagande i motion 2020/21:3718.

10.1 12-stepsprogrammet för intagna med missbruksproblem

12-stepsprogrammet är ett program för personer med alkohol- och narkotikamissbruk som ursprungligen togs fram av Anonyma Alkoholister (AA) i USA. Programmet har använts i Kriminalvården sedan 1995. Missbruksprogrammet 12-steg har hittills bedrivits på anstalterna Gävle, Hinseberg, Skänninge och Österåker. Dessvärre har Kriminalvården beslutat att avveckla 12-stepsprogrammet, vilket är olyckligt då detta program bevisligen fungerar mot drogmissbruk. 2014 gjorde Kriminalvården en utvärdering av sina behandlingsprogram. Endast ett program, 12-stepsprogrammet, kunde påvisa statistiskt säkerställda minskade återfall efter behandling när man tittade på alla klienter som påbörjat behandling. I stället för 12-stepsprogrammet ska basprogrammet Krimfokus som bl.a. adresserar missbruksproblematik men också våld och allmänkriminalitet, erbjudas klienterna. Även programmet Våga välja riktar sig till klienter med drog- och/eller alkoholmissbruk vars kriminalitet har en tydlig koppling till missbruket. Enligt Kriminalvården är syftet med att avveckla 12-stepsprogrammet att ge fler klienter möjlighet att genomgå behandlingsprogram och andra återfallsförebyggande insatser. Vi anser att det är positivt om fler klienter får möjlighet att genomgå behandlingsprogram inriktade mot missbruk men anser att även 12-stepsprogrammet bör finnas kvar. 12-stepsbehandling är en väl etablerad behandling i samhället. Möjligheterna för en intagen att fortsätta i gruppverksamhet, t.ex. genom Anonyma Alkoholister, är därför goda. Att de behandlingsprogram som erbjuds verkligen är effektiva är

viktigt, i synnerhet som den villkorliga frigivningen nu gjorts beroende av klientens deltagande i programverksamhet.

Regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att återinföra 12-stepsprogrammet mot missbruk på anstalterna. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

10.2 Behandlingsprogram med fokus på hedersrelaterad brottslighet

Det finns i dag inget behandlingsprogram som är särskilt riktat till de klienter som har begått hedersrelaterade brott. I en undersökning som gjordes 2014 vid Kriminalvårdens samtliga anstalter, frivårdskontor och häkten identifierades 73 fall där klienten dömts för brott relaterat till hedersvåld. Gruppen förövare av hedersvåld är väldigt blandad. Här återfinns olika åldrar, samhällsklasser, religioner och etniciteter. Den övervägande majoriteten är män. Att gruppen är heterogen komplicerar frågan kring eventuella insatser i kriminalvården. Kriminalvårdens rapport Hedersrelaterat våld och förtryck – mot förbättrad kunskap om förövarna (2018) visar bl.a. att genomsnittsåldern för gruppen hedersvåldsdömda förövare var 41 år – en grupp som, utifrån samhällets synvinkel, eventuellt är svår att nå med förebyggande insatser som ofta riktas till ungdomar. Resultaten visar att gruppen partnervåldsdömda och gruppen ”övrigt våld” var betydligt mer psykosocialt belastad (lägre utbildningsnivå, lägre sysselsättningsnivå, högre andel med missbruk, oftare tidigare lagförda och i kontakt med sjukvård) än gruppen hedersvåldsdömda och gruppen dömda för våld mot barn. Hedersvåldgruppen och gruppen förövare dömda för våld mot barn utgör således, generellt sett, en mer ”välanpassad” grupp (baserat på variablerna studerade i studien). Dock visar studien att hedersvåldsdömda förövare utgör en mer antisocial grupp med tidigare och fler misstankar och lagföringar och en högre andel har registrerats med psykiatriska och somatiska diagnoser jämfört med den matchade normalpopulationen. De hälsorelaterade problem som återfinns hos hedersvåldsdömda förövare är i stor utsträckning kopplade till stressrelaterade faktorer. Det hedersrelaterade brottet kan ha inslag av partnervåld men även, utifrån det kollektivistiska inslaget, beröringspunkter med organiserad brottslighet. Detta bör beaktas vid framtagande av behandlingsprogram. Enligt rapporten krävs en enhetlig definition av, och utbildning om, hedersrelaterade brott. Detta gäller genom hela rättssystemet samt andra myndigheter som kommer i kontakt med berörda, för att kunna utreda, förebygga och rehabilitera.

Kriminalvården genomförde en särskild insats med start under våren 2019 för att utbilda och handleda programledare i att genomföra Relationsvåldsprogrammet (RVP) som behandlingsinsats för klienter med hedersrelaterad problematik. Upplevelserna från programledarna är enligt Kriminalvården att RVP har varit ett lämpligt program för att tillsammans med klienterna benämna och tala om hedersrelaterat våld och brottslighet i generella termer. Däremot har det funnits en utmaning i att adressera heder som en viktig komponent i individens förändringsarbete. Det har visat sig svårt för klienter att se riskdrivande faktorer i en hedersrelaterad kontext och att de själva utövar våld och förtryck inom ramen för den. Kriminalvården kommer att fortsätta att genomföra RVP för klienter med hedersbrottsproblematik i syfte att minska risken för återfall i brott (se bet. 2020/21:JuU26 s. 33–34). Vänsterpartiet anser att detta är en lovvärd start men att arbetet med klientgruppen måste utvecklas mer. Det är just hedersaspekten och de kollektiva inslagen som skiljer detta våld från annat våld som utövas i relationer.

Kriminalvårdens programverksamhet bör därför utökas till att även omfatta särskilda program för personer som begått hedersrelaterad brottslighet.

Regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att ta fram ett särskilt behandlingsprogram för personer som begått hedersrelaterad brottslighet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

10.3 Behandlingsprogram på olika språk

Redan i dag förekommer det att behandlingsprogram hålls på andra språk än svenska inom kriminalvården. Förutsättningen är dock att det finns anställda programledare som är flerspråkiga vid den aktuella anstalten eller frivårdsenheten. Så är inte alltid fallet, vilket innebär att alla klienter som har behov av att delta inte kan tillgodogöra sig programmet. Vidare är det svårt för anställda att motivera intagna att delta i verksamhet som bedrivs på ett språk som de inte behärskar. Det är särskilt problematiskt eftersom riksdagen röstat igenom ett förslag från regeringen som innebär att den som inte deltar i behandlingsprogram kan få sin villkorliga frigivning uppskjuten (se ovan om vår inställning till prop. 2020/21:18). Justitiekontorets majoritet hänvisar till att Kriminalvården kunde matcha 98 procent av klienterna med identifierade behov med en insats 2020 (bet. 2020/21:JuU26 s. 38). Dock räknas alla former av insatser under verkställigheten med i Kriminalvårdens statistik, inte enbart behandlingsprogrammen. Eftersom Kriminalvården gör bedömningen att behandlingsprogram är den form av insats som gör mest nytta är det viktigt att alla klienter som har behov kan ta del av dem.

Regeringen bör vidta åtgärder för att Kriminalvården ska få ökade förutsättningar att genomföra behandlingsprogram på andra språk än svenska. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

11 Förbättra möjligheterna till utbildning

Vänsterpartiet har i tidigare motioner under många år föreslagit att alla intagna inom kriminalvården ska ges möjlighet till grundutbildning och kompletterande gymnasieutbildning. Utan en fullgjord grund- och gymnasieutbildning är det betydligt svårare att få arbete. Utbildning gynnar därför både den enskilde och samhället. Såväl statliga utredningar som forskning visar att intagna i anstalt ofta har en bristfällig utbildning samt i förhållandevis hög utsträckning inlärnings svårigheter (Skolinspektionens rapport 2012:66).

Av en klientkartläggning från Kriminalvården (2013) framgår att andelen intagna som hade grundskoleutbildning var 35 procent. Cirka 21 procent hade gymnasieutbildning. För att säkerställa att intagna med behov av kompletterande utbildning får del av sådana insatser gav regeringen i regleringsbrevet för 2017 Kriminalvården i uppdrag att vidta åtgärder för att öka tillgängligheten och genomströmningen i klientutbildningen. Uppdraget syftade till att myndigheten i högre utsträckning ska kunna erbjuda kompletterande utbildning på gymnasial nivå för intagna på anstalt som saknar fullständig gymnasieutbildning. Uppdraget omfattade dock inte grundskoleutbildning, vilket är en brist som Vänsterpartiet tidigare påtalat (mot. 2017/18:1138, mot. 2018/19:295).

Av Kriminalvårdens årsredovisning (2018) framgår att myndigheten har tagit steg i utvecklingen av vuxenutbildningen men att det fortfarande finns behov av fler insatser för att inventera intagnas utbildningsbakgrund och behov. Det innebär att studie- och yrkesvägledningen behöver förstärkas. Samtidigt behöver teknikstödet utvecklas både för undervisningen och för administrationen av utbildningen. Kriminalvården har fortsatt arbetet med att öka tillgängligheten och genomströmningen i vuxenutbildningen, bl.a. genom en utveckling av möjligheten till distansstudier för yrkesutbildning på gymnasial nivå och genom att prioritera de som ännu inte har fullföljt gymnasieutbildningen när det är fler sökande än det finns platser.

Av Kriminalvårdens hemsida och årsredovisningen för 2019 framgår att det finns möjlighet att läsa in grundskolan och gymnasiet på alla anstalter. Det går också att läsa svenska för invandrare (sfi) och klienten kan även få läs- och skrivträning. I vissa fall kan det i mån av resurser finnas möjlighet att studera på högskola. Utbildning på högskolenivå sker på distans via högskolans lärare och kräver vanligen tillgång till internet. Därför gäller särskilda förutsättningar för studier på denna nivå. På vissa anstalter finns även arbetsmarknadsutbildning som finansieras av Arbetsförmedlingen. Dessa utbildningar riktas mot bristyrken. Den som deltar i en arbetsmarknadsutbildning ska efter avtjänat straff finnas tillgänglig på arbetsmarknaden. Kriminalvården har också yrkesutbildning i egen regi vid vissa anstalter. Av Kriminalvårdens årsredovisning för 2018 framgår att intagna med kort eller ingen utbildning och intagna med behov av utbildning i svenska för invandrare prioriteras vid antagning till vuxenutbildningen. Unga intagna prioriteras särskilt. Enligt myndighetens årsredovisning (2019) har den höga beläggningen på anstalt ökat efterfrågan på studieplatser under 2019. Det har även medfört ett högre tryck på studie- och yrkesvägledningen. Enligt myndighetens årsredovisning för 2020 ökade antalet påbörjade kurser och utbildningar under året. Vidare framgår att covid-19-pandemin har påverkat sysselsättningen för de intagna. Vissa lärcentrum har fått halvera sina studiepass och helt stänga ner verksamheten i fall av smittspridning.

Dessvärre har det kommit till vår kännedom att det på vissa anstalter i praktiken inte alltid är möjligt för klienter att delta i studier på högre nivå än grundskolan. Det kan möjligen bero på att resurserna är bristfälliga och att de intagna som har bristande grundskolekompetens prioriteras i första hand. Vi anser därför att det behövs en generell rättighet för intagna att kunna genomföra studier på både grundskole- och gymnasienivå. Det bör även göras en översyn av vilka utbildningar som erbjuds på vilka anstalter. Syftet med denna översyn bör vara dels att tillse att grund- och gymnasieutbildning erbjuds vid samtliga anstalter, dels att öka möjligheterna för de intagna att delta i utbildningar på distans, t.ex. folkhögskoleutbildningar eller utbildningar på högskolenivå. För att anordnandet av utbildningen ska fungera rent praktiskt krävs dessutom att såväl studie- och yrkesvägledningen som teknikstödet håller en hög kvalitet.

Regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att alla intagna på anstalt ges rätt att fullgöra grundskole- och gymnasieutbildning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ta initiativ till en översyn av vilka utbildningar som erbjuds på vilka anstalter i syfte dels att tillse att grund- och gymnasieutbildning erbjuds vid samtliga anstalter, dels att öka möjligheterna för de intagna att delta i utbildningar på distans, t.ex. folkhögskoleutbildningar eller utbildningar på högskolenivå. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ta initiativ till åtgärder i syfte att förstärka Kriminalvårdens studie- och yrkesvägledning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ta initiativ till att utveckla teknikstödet såväl för undervisningen som för administrationen av Kriminalvårdens utbildningar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

12 Inga barn i häkten eller arrester

Sverige har sedan 1991 blivit regelbundet kritiserat av FN:s och Europarådets tortyrkommittéer för långa häktningstider och isolering av misstänkta genom restriktioner. Kritiken mot Sverige har inte bara upprepats under många år utan dessutom varit mycket omfattande, då de intagnas situation bl.a. har beskrivits som inhuman och förnedrande, främst p.g.a. omfattningen av restriktionerna som innebär långa tider av isolering.

Kritiken från FN:s tortyrkommitté har varit särskilt hård när det gäller isolering av unga i polisceller eller andra förvar, och kommittén anser att Sverige bör avskaffa det systemet. I dag kan unga människor isoleras i 22 timmar om dygnet under långa perioder. FN oroas över de självmord och självmordsförsök som har skett bland unga som placerats i häkte och som tros vara ett resultat av isoleringen. FN-kommittén kräver att Sverige helt avskaffar isolering av barn i polisarrest, i häkte och på särskilda ungdomshem samt utreder självmordsfallen i häkten.

Eftersom barn skiljer sig från vuxna när det gäller såväl fysisk som psykisk utveckling samt känslomässiga och utbildningsrelaterade behov så är det självklart att unga som häktas är extra utsatta för den stress och påfrestning som både häktningen i sig och isolering innebär. Forskning visar att isolering redan efter några dagar är skadlig för en människa och att den orsakar framför allt psykiska, men ibland även fysiska, skador. Särskilt skadlig är isolering för personer under 18 år. Att som barn vara inlåst i ensamhet nästan dygnet runt innebär en stor påfrestning och är skadligt även om det endast pågår under kort tid. Barnen drabbas dock inte enbart psykiskt av inlåsningsen. Även kroppsliga funktioner som balans och motorik försämras markant.

Vänsterpartiet har återkommande motionerat om att vi vill att det införs ett förbud både mot isolering av unga och mot att placera barn och unga i häkten. Vi har under flera års tid krävt att det ska genomföras förändringar som innebär att barn som misstänks för brott som kräver häktning placeras i en miljö som är särskilt anpassad för barn och unga (se t.ex. mot. 2017/18:3605, mot. 2018/19:3044, mot. 2019/20:150 och mot. 2019/20:3559).

Regeringen presenterade under våren 2020 förslag (prop. 2019/20:129) som syftar till en effektivare hantering av häktningar. Bland annat föreslogs en tidsgräns för hur länge någon får vara häktad innan åtal väcks. Vänsterpartiet stod bakom det förslag som riksdagen sedan röstade igenom (bet. 2020/21:JuU43). I synnerhet den del som gäller vuxna häktade. När det gäller barn och ungdomar har vi en del invändningar bl.a. när det gäller tidsgränsen för häktning och placeringen av den unge (mot. 2019/20:3559). Dessa förslag redogör vi för nedan.

12.1 Tidsgränser för häktning av barn

Den längsta tiden för att hålla en misstänkt som inte har fyllt 18 år häktad är tre månader (prop. 2019/20:129). Barnombudsmannen invänder dock mot denna tidsgräns i sitt remissvar till den utredning (SOU 2016:52) som låg till grund för den nyligen genomförda ändringen. Barnombudsmannen har identifierat allvarliga kränkningar av barns grundläggande rättigheter och stora brister i tillämpningen av barnkonventionen efter att ha lyssnat bl.a. till barn som varit placerade i arrest och häkte. För att Sverige ska leva upp till bl.a. barnkonventionen och i ljuset av den skarpa kritik som experter på mänskliga rättigheter länge riktat mot Sveriges hantering av häktade barn föreslår Barnombudsmannen att tiden som barn kan vara häktade begränsas ytterligare. Enligt Barnombudsmannen bör den längsta tiden för häktning av barn vara 30 dagar i stället för tre månader. Stockholms universitet (juridiska fakulteten) föreslår samma tidsbegränsning. Vänsterpartiet delar remissinstansernas uppfattning av de skäl som anförs ovan.

Regeringen bör återkomma med förslag till lagstiftning som innebär att den längsta sammanhängande tiden för häktning av barn under 18 år ska vara 30 dagar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

12.2 Särskilda ungdomshem i stället för häkte

I utredningen SOU 2016:52, som ligger till grund för de nyligen genomförda ändringarna (prop. 2019/20:129), lämnas förslag som går i linje med vad Vänsterpartiet länge efterfrågat. Dels föreslås att häktade som vid tiden för verkställigheten av häktningsbeslutet inte har fyllt 18 år ska placeras på särskilda ungdomshem. I de fall där det finns mycket starka skäl mot placering på särskilda ungdomshem får dock åklagaren besluta att barnet i stället ska placeras i häkte. Dels vill utredningen att isolering av unga förbjuds. Utredningen föreslår dock att den som inte har fyllt 18 år och är häktad, alternativt anhållen men placerad i häkte, ska ha rätt till minst fyra timmars vistelse tillsammans med någon annan varje dag men understryker att det är en absolut miniminivå. Mot bakgrund av att utredningen föreslår att häktning av barn som huvudregel ska verkställas på särskilda ungdomshem får detta förslag framför allt konsekvenser för de häktade barn som, p.g.a. att det föreligger mycket starka skäl, har placerats i häkte. Utredningen framhåller även att det är viktigt att fyratimmarsregeln inte blir normerande i begränsande riktning för de barn som placeras på särskilda ungdomshem. På de särskilda ungdomshemmen förutsätts att barnen får betydligt mer mänsklig kontakt än så. Utredningen hänvisar till forskning som visar att isolering redan efter några dagar är skadlig för en människa och att den orsakar framför allt psykiska, men ibland även fysiska, skador. Särskilt skadligt är isolering för personer under 18 år.

Vänsterpartiet beklagar att regeringen inte valde att gå vidare med utredningens förslag om särskilda ungdomshem i sitt förslag (prop. 2019/20:129). Visserligen genomfördes rätt för en misstänkt som är under 18 år och intagen i häkte att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag. Vi anser dock att frågan om rätt till personlig kontakt är nära sammanknuten med utredningens förslag om särskilda ungdomshem enligt det refererade resonemanget ovan. Regeringens förslag är därigenom otillräckligt och löser inte grundproblemet med att barn isoleras i häkten. Enligt vår mening ska barn under 18 år över huvud taget inte isoleras på det sätt som förekommer i dag. Detta synsätt delar vi bl.a. med FN:s tortyrkommitté (se ovan).

Utredningens förslag om att häktning av barn ska verkställas på särskilda ungdomshem tillstyrks även av Barnombudsmannen.

Regeringen bör återkomma med förslag som innebär att barn under 18 år ska placeras på särskilda ungdomshem i stället för i häkten. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

12.3 Placering av barn i polisarrest

De ovan nämnda lagändringarna (prop. 2019/20:129) innebär att den som inte har fyllt 18 år och som är gripen eller anhållen ska få hållas i förvar i polisarrest endast om det är absolut nödvändigt. Barnombudsmannen anser dock i sitt remissvar att placering av barn i polisarrest aldrig bör vara tillåten. Normalt bör i stället den som är under 18 år och anhålls placeras under bevakning i ett förhörssrum eller liknande utrymme. Om detta inte är möjligt bör hen placeras i häkte (dvs. särskilt ungdomshem) i stället för i en arrest. Vänsterpartiet delar Barnombudsmannens uppfattning.

Regeringen bör återkomma med förslag till lagändring som innebär att barn under 18 år aldrig får placeras i polisarrest. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Linda Westerlund Snecker (V)

Gudrun Nordborg (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Mia Sydow Mölleby (V)

Jessica Wetterling (V)